DE

IVRE CIVILI

A

M. TVLLIO CICERONE

IN ARTEM REDACTO

EXERCITATIO

SCRIPSIT

ILLVSTRIS IV[illegible]VLTORVM ORDINIS

[illegible]CTORITATE

PRAESIDE

D. CHRIST. GOTTL. HAVBOLDO

SVPREMAE CVRIAE PROVINCIALIS ADSESSORE, IVRIS SAXONICI PROFESSORE PVBL. ORDIN. ACAD. ELECT. MOGVNT. SCIENTIAR VTILIVM SODALI

A. D. VI. M. OCT. A. C. CIↃIↃCCLXXXVII

AD DISPVTANDVM PROPOSVIT

IOANNES GOTTHELF HORNEMANNVS

LVBENA-LVSATVS

LIPSIAE
EX OFFICINA SAALBACHIA

DE

IVRE CIVILI

A

M. TVLLIO CICERONE

IN ARTEM REDACTO

EXERCITATIO

SCRIPSIT

ILLVSTRIS IV[illegible]VLTORVM ORDINIS

AVCTORITATE

PRAESIDE

D. CHRIST. GOTTL. HAVBOLDO

SVPREMAE CVRIAE PROVINCIALIS ADSESSORE, IVRIS SAXONICI
PROFESSORE PVBL. ORDIN. ACAD. ELECT. MOGVNT. SCIENTIAR
VTILIVM SODALI

A. D. VI. M. OCT. A. C. CIƆIƆCCLXXXVII

AD DISPVTANDVM PROPOSVIT

IOANNES GOTTHELF HORNEMANNVS

LVBENA-LVSATVS

LIPSIAE

EX OFFICINA SAALBACHIA

VIRO

AMPLISSIMO ATQVE CONSVLTISSIMO

IOANNI CHRISTOPHORO HORNEMANNO

PARENTI OPTIMO

NEC NON

VIRO ILLVSTRI ET AMPLISSIMO

CAROLO AVGVSTO BOETTIGERO

SERENISSIMO DVCI SAXO-VINARIENSI IN SVPREMO SENATV ECCLESIASTICO A CONSILIIS ET ILLVSTRIS QVOD VINARIAE FLORET GYMNASII DIRECTORI

PRAECEPTORI OMNI PIETATIS CVLTV PROSEQVENDO

HOCCE

QVIDQVID EST LITTERARII MVNERIS

CEV

OBSEQVII ET OBSERVANTIAE

MONIMENTVM

D. D. D

AVCTOR

DE
IVRE CIVILI
A
M. TVLLIO CICERONE
IN ARTEM REDACTO

I.

Obtinuit haec ſemper inter doctos homines conſtans opinio, atque etiam nunc in omnium, qui de his rebus optime exiſtimare poſſunt, penitus inhaeret animis, quidquid vſquam ſit politiorum diſciplinarum, nullis aliis, quam Graecorum Romanorumque libris ac litteris contineri, nec vllam omnino eſſe artem atque ſcientiam, cui non inſignis lux ex veterum ſcriptis adfundatur. Ego quidem, quo ſaepius lego praeſtantiſſimos veterum libros, eo magis, quam iam dudum perſuaſam mihi habui, ſententiam confirmatam video, nullam reperiri diſciplinam, cui maiora ſubſidia ſuppeditet veterum ſcriptorum lectio, quam iuris ciuilis ſcientiam [a]), quae tota fere ab antiquitatis Romanae cognitione proficiſcitur, nec vllum vmquam inter omnes, quos tulit Latium, excellentium ingenio·

a) De commodis, quae ex adſidua auctorum claſſicorum lectione in ſtudium iuris ciuilis redundant, generatim dixerunt Frid. Platnerus in Praef. *ſuper vtilitate lectionis auctorum claſſicorum in iure ciuili,* I. Fr. Gronouii *Obſervatt.* Lipſ. 1755. edit. praemiſſa, et Ge. Frid. Krauſius in Diſſ. *de praeſidiis auctorum veterum in explicando iure praeſertim Romano.* Vitemb. 1779.

geniorum ſcriptores M. T. Cicerone exſtitiſſe vberiorem, in quo tot tamque praeclara de iure litteris conſignata reperiantur. Euoluas enim, quaeſo, diuini illius auctoris ſcripta, non orationes ſolum, ſed illa etiam, quibus artem dicendi tradit vel philoſophica tractat, et reperies in ſingulis ipſius libris, ne dicam in ſingulis fere capitibus, innumera iuris ſcientiae veſtigia, non leuiter illa adumbrata, ſed manifeſta ac penitus expreſſa [2]). Iuſtae mehercule molis volumen conſcribendum eſſet, ſi quis omnia, quae ad iuriſprudentiam ſpectant, ex Cicerone colligere vellet atque illuſtrare [3]). Quae quum ita ſint, haud ſcio, an operae pretium facturi ſimus, ſi, quam commode nobis obtulit et de litterulis noſtris quaedam, qualiacumque ſint, diſſerendi ſtudiorum noſtrorum ratio, occaſione ita vtamur, vt Ciceronis iuriſprudentiam paullo copioſius explanemus, et, quot quantaque ad ius ciuile in artem redigendum ipſe ſtudia contulerit, quantum in nobis ſitum eſt, pertractemus. Sed valde pertimeſco, ne quis hiſce conſpectis alto ſupercilio ac vultu magna minanti mihi con-

---

2) Si quis ſit, cui non ſatis ponderis habere videatur haec mea oratio, age Io. Aug. Bachium, cuius merita de hiſtoria iuris Romani atque elegantiori iuriſprudentia nulla vmquam deſebit dies, eum igitur excitemus, vt, quae modo diximus, his auctoritatem tribuat. Nam in *Hiſt. iuriſpr. Rom.* II, 2, 4, 43. p. 246. edit. III. Stockmanni omnibus ius Romanum cum laude percepturis adſiduam librorum Tullianorum lectionem vel ideo commendauit, quod in aliis veteribus auctoribus tot tantaeque veteris iuris reliquiae, vel potius copiae, quantae in hoc vno, haud reperiantur.

3) Iam olim Franc. Balduinus (in Epiſt. *de opt. iur. doc. et diſc. rat. ad ſtudioſam iuuentutem conſcripta* et praemiſſa Eius *Catecheſi iuris* p. m. 46.) tantum otii ſibi optauit, vt Iuriſprudentiam Ciceronianam colligere, et eam, vti inſtituerat, in locos communes digerere poſſet; nihil enim dignius Romano iure, nihil ea adceſſione gratius eſſe poſſe.

confeſtim occinat: cui non dictus Hylas? Me quidem non fugit iam a magnis viris ſumma cum laude huic argumento nauatam eſſe operam [4]), conſilio tamen multum haud dubie diuerſo ab eo, quod nobis propoſitum eſt, ita, vt negotium noſtrum paucis certe et fere obiter antehac tentatum eſſe, abſque adrogantia adfirmemus. Omnes enim, quoſcumque inſpiciendi perluſtrandique copia nobis facta erat, in eo maxime elaborarunt, vt oſtenderent, Ci-

---

4) Vid. Ant. Schultingii Or. *de iuriſprudentia Ciceronis*, calci ſubiecta *Diſſertt.* Franequ. 1708. 4. iunctim editarum, et recuſa in *Opuſculis ad hiſtoriam iuris pertinentibus*, a Io. Lud. Vhlio collectis (Halae 1735.) p. 309. ſqq. Henr. Ern. Keſtneri Diſſ. *Cicero Iureconſultus in Tr. de Officiis.* Rintelii 1719. 4. Henrici Brokes Diſſ. *de Cicerone iuris ciuilis teſte ac interprete, ſpeciatim de Cicerone ICto.* Vitemb. 1738. 4. Eiuſd. Diſſ. *de Cicerone iuris ciu. teſte ac interprete, ſpeciatim in ſuis de Inuentione libris.* ibid. 1739. 4. Eiuſd. Diſſ. *de Cicerone iuris ciu. teſte ac interprete, ſpeciatim in primo de oratore libro a cap.* 1 — 38. ibid. 1741. 4. Henrici Conſtantini Cras *Specimen iuriſprudentiae Ciceronianae ſ. Ciceronem iuſtam pro A. Caecina cauſſam dixiſſe.* L. B. 1769. Io. Olivier Diatr. *de iuriſprudentia Ciceronis*; in Ei. *Ciuilis doctrinae analyſi philoſophica* (Rom. 1777. 4.) p. 97 — 126. Ioſ. Lud. Ern. Püttmanni Obſ. *de vtilitate e lectione ſcriptorum M. Tullii Ciceronis praecipueque orationum Tullianarum in diſciplina iuris criminalis capienda*; in Ei. *Miſcellan.* c. 19. Quibus addendi ſunt, quos Ciceronianae eruditionis praecones magno numero recenſet largiſſimus eiuſmodi ſcriptorum promus condus Io. Ge. Meuſelius Vir Ill., in *Biblioth. Hiſt.* Vol. IIII. P. 1. p. 277. ſqq. Multa quoque et praeclara diuerſis in locis de Tulliana iuris ſcientia protulit Conyers Middleton in praeclaro opere, cui titulus eſt: *Hiſtory of the Life of M. T. Cicero.* London 1741. 4. quodque in vernaculam linguam tranſtulit Seidelius. (Gedani 1791. IIII. Vol.) At illud miratus ſum, qui factum ſit, quod in eo capite, quo de Ciceronis doctrina et eruditione (Vol. IIII. p. 313. ſq. verſ. Seidel.) obſeruauit plurima lectu digniſſima auctor elegantiſſimus, ne verbulum quidem dixerit de eius iuris ſcientia.

ceronem in iure non fuiſſe hoſpitem, vel plura ac praeclara in eo reperiri, quae ad ius Romanum explicandum inprimis faciunt; illam vero quaeſtionem, quot quantaque de iure ciuili ad diſciplinae dignitatem euehendo eius merita exſtant, vel ſicco pede tranſilierunt, vel leui tantum bracchio pertractarunt. Quae quum ita ſint, nullus profecto dubito, quin nos non prorſus inanem in hac quaeſtione pertractanda operam inſumturi ſimus. Quod quidem ſi cognouerimus, fieri forſitan poteſt, vt, quae pingui, quod aiunt, Minerua adumbrauimus, lineamenta latius aliquando deſignemus, et quantum ad vniuerſam iuriſprudentiam augendam et in altius promouendam contulerit Cicero, copioſius exponamus. Quod vero ad haſce ſtudiorum meorum primitias adtinet, eas omnium, qui litteris fauent, quibuſue et leuia aut tenuia haud diſplicent, oculis lubenter ſubmitto ac ſpem foueo certiſſimam, fore, vt aequi exiſtimatores et erga iuuenis modeſtam imbecillitatem indulgentes ſcriptiunculae conſilium ſint reſpecturi.

II.

II.

Adgredienti autem mihi hunc locum animus non eſt actum agere, et putida diligentia Arpinatis vitam conſcribere; quod prorſus eſt ab inſtituto meo alienum. Id tantum adſequi volo, quod ſemper mihi in ſummos homines ac ſummis ingeniis praeditos intuenti conſiderandum eſſe viſum eſt, vt ex quibuſdam quaſi delineamentis, quo fuerit ille a natura factus ingenio, oſtendam, et, quod poſſim, inueſtigem, quibus initiis ac fundamentis haec tanta iuriſprudentiae facultas excitata ſit, quibus praeſidiis adiutus, qua via ac ratione inductus ad id legitimae ſcientiae faſtigium penetrauerit. Ita enim fiet, vt, quo diligentius haec conſideremus ac perpendamus ſingula, eo dilucidius adpareat, quantum ad artem noſtram augendam et amplificandam contulerit atque adeo conferre potuerit.

Inter omnes fere populos maximam curam conſtat educandis liberis adhibuiſſe Romanos 5). Probe enim gnari, quantum interſit, quantumque momenti habeat tenellos adhuc animos veluti cereos fingere et ad bona omnia conformare, puerilem praecipue aetatem cura ſua amplexi ſunt, et id in primis ſpectarunt, vt ſincera atque integra vniuſcuiuſque natura toto ſtatim pectore adriperet artes honeſtas, et, ad quod maiora haberet adiumenta, in eo vnice elaboraret. Eodem modo Tullium noſtrum inſtitutum fuiſſe, vel ex eo iam colligi poteſt, quod eius pater, qui, quum eſſet infirma valetudine, in Arpinati villa remotus a procellis reipublicae aetatem

5) Cf. Taciti *Dial. de orat*, 28.

tem agebat in litteris, quidquid dabatur otii, id fere in hoc omne consumserit 6). Iam a primis, vt Graeci dicunt, vnguiculis, iis, quae L. Crasso placebant, artibus et ab iis doctoribus, quibus ille vtebatur, eruditus 7) elementa litterarum celeriter percepit, tantumque adtigit doctrinae, quantum praestantissimo quisque ingenio praeditus prima illa puerili institutione potuisset. Ac si verum est, quod saepius proditum legimus et ipsi obseruauimus, quidquid suscipias imprimere, id facile recipere teneros iuuenum animos, non est, quod dubitemus, quin puerulo iam amor quidam singularis earum litterarum, quibus studia forensia aluntur, insitus fuerit. Consideret enim aliquis eius ingenium a similitudine paterni haud abhorrens, ponat sibi ob oculos aui magistratum summa cum laude gerentis exemplum 8), expendat educationem Crassi, quem eloquentium iurisperitissimum vocare Cicero ipse 9) non dedignatus est, arbitratu institutam. Quae si quis singulatim percenseat, coniecturam nostram haud vano niti argumento, inficias sane ire non poterit. Ex vmbratili ac domestica disciplina Romam se contulit, eo consilio, vt mirificum et ad omnia summa natum ingenium, quod in vnius vrbis, quae nascentem gremio et sinu suo exceperat, gyrum se compelli non sustinebat, maiorem inueniret aliquem campum, in quem excurreret, maius, in quo spectaretur, theatrum. Incidit quidem tunc temporis in funestum ac perturbatum reipublicae statum, quo vrbs, imperii domicilium, variis factionibus, servire

---

6) *de leg.* 2, 1. *de orat.* 2, 1. *Ep. ad Diu.* 15, 4.

7) *de orat.* 2, 1.

8) *de leg.* 2, 1. 3, 16. *de orat.* 2, 66.

9) *Brut.* 38.

vire paratis, laborabat, verum ſi ad litteras vnice animum aduertas, felix vere et aureum ſeculum, quo omnis Graeciae ſapientia tam ſeuera lege excolebatur, vt, quod ibi fuerat exercitatio ingenii, hic in ſemen conuerteretur publicae vtilitatis [10]). Quam ob rem adoleſcentes primis annis Graecis litteris dare et grammaticos, rhetores, philoſophos Graecos audire ſolebant [11]). Quum enim veteres ea, quam Plato iam fouerat, imbuti eſſent opinione, omnem ingenuarum artium doctrinam vno quodam ſocietatis vinculo contineri [12]), nihil profecto prius neque antiquius habuerunt, quam vt iuuenes, ſiue ad rem militarem, ſiue ad iuris ſcientiam, ſiue ad eloquentiae ſtudium ſeſe adplicarent, id non ſolum agerent, ſed omnem etiam liberalis diſciplinae orbem emetirentur. Ad eam quoque ſententiam ſtudiorum ſuorum rationem adcommodauit Cicero; de quo ſi quis dixerit, tanto eum ingenio fuiſſe, vt, quaecumque eſſent in litterarum cognitione poſita, intelligentia comprehenderit, ſi quis commemorauerit, tanta eum induſtria exſtitiſſe, vt, quidquid librorum philoſophi Graeci reliquiſſent, qui in aliquo numero haberentur, quidquid oratores, quidquid hiſtorici litteris conſignaſſent, quidquid ceciniſſent poetae, id euoluerit ac ſtudioſe legerit, ſi quis adſeruerit, antiquitatis memoriam paene omnem, maximarum gentium ac nationum res geſtas cognitas eum habuiſſe, hic

10) Cf. Seneca in *Praef. L.* 1. *Controu.* „Quidquid, inquit, Romana facundia habet, quod inſolenti Graeciae aut opponat aut praeferat, circa Ciceronem effloruit: omnia ingenia, quae lucem ſtudiis noſtris adtulerunt, tunc nata ſunt."

11) *Brut.* 40. *de off.* 1, 1. Sueton. *de cl. rhet.* 1. et 2.

12) *de Orat.* 3, 6.

hic, inquam, qui omnia haec illi vindicare non dubitaret, nimius forſitan laudum Tullianarum videretur eſſe buccinator. Nemo vero Ciceronem adtigit, qui dubitare, quin ita ſit, vllo modo poſſit [13]). In primis vero in philoſophiae ſtudio, non eſt facile dictu, quantum excelluerit [14]); quam non a limine, vt dicitur, ſalutauit, ſad ad intima eiuſdem cubilia penetrauit, et vnamquamque eius partem ita adcurate diligenterque perluſtrauit, vt illos, qui in vna philoſophia quaſi tabernaculum vitae ſuae collocauerant, fere ſuperaret.

---

13) Legatur Iac. Perizonii Oratio *de Ciceronis eruditione et induſtria* (Franequ. 1682.) p. 14. ſqq.

14) Non ſe e porticu Zenonis, aut Lyceo Ariſtotelis, aut hortis Epicuri, ſed ex Academiae ſpatiis maxime exiiſſe dicit *Or.* 3. *Ep. ad Diu.* 1, 9. Nempe Academicae philoſophiae erat, de omnibus rebus in vtramque partem diſputare, quod ad forenſem eloquentiam ſane valebat quam plurimum, neque id anguſte et tenuiter, ſed eleganter, copioſe et ornate. Sed philoſophiam non ſolum tamquam eloquentiae miniſtram amplexus eſt, quae arma ipſi ſuppeditare poſſet, quibus aduerſarios, hiſce ſubſidiis deſtitutos, proſternere valeret, verum etiam ad iuriſprudentiae ſtudium tranſtulit, vt haec, philoſophiae opera ſubleuata, paullo magis ſe commoueret, et tamquam carnem, ſuccum, ſanguinem coloremque adciperet. Cuius ſocietatis illuſtre argumentum ipſe exſtare voluit eo loco (*de leg.* 1, 5.), vbi non a praetoris edicto, neque a XII tabulis, ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam iuris diſciplinam putat. Quem autem morem diſſerendi Socraticum in omnibus libris ſequutus eſt, eumdem quoque in iuris ſcientia adhibuit. Vbicumque enim de iuris quaeſtionibus vel controuerſiis ſermo eſt, ab vna parte ſententias, et quibus nituntur rationes ſumma arte diſponit, his vero ita diſpoſitis, contrarias opiniones earumque argumenta ita in aciem educit, vt quiuis ex earum conflictu, quid in vtraque parte minus firmum, quid veriſimilius ſit, facile intelligere poſſit. Cf. *de Inu.* 2, 2—9. *Orat. Part.* 14. et 34. Plura dabunt, qui de philoſophia noſtri ex inſtituto commentati

ſunt.

raret. Omnibus iis itaque doctrinis, quibus aetas puerilis informari ad humanitatem solet, atque omnium bonarum artium ornamentis instructus in forum, tamquam in solem ac puluerem, deductus est, vt eius auditor esset et sectator iudiciorum. Tres nimirum iis temporibus artes fuere, quae ad summa quaeque viam muniebant; ars dicendi, iuris scientia atque arma [15]. Ex quibus quas potissimum amplexus sit noster, facile quiuis potest coniectura adsequi, qui eius mentem penitus introspexit. Quum enim omnes trahamur laudis studio, quid mirum, si Cicero, qui, quum amore gloriae nimis acri fortasse neque prorsus inhonesto flagraret, nihil in vita expetendum putabat, nisi quod esset cum laude et cum dignitate coniunctum, eumdem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis, atque in iis elaborare vellet ac desudare, quibus maxima exposita erant vel ad gratiam vel ad opes vel ad dignitatem praemia, quaeque in omni libero populo semper floruerunt semperque dominatae sunt [16]. Alia quoque ratio in reipublicae statu ac temporibus, quae illum exceperunt, quaerenda est. Quae quidem si diligenter inspiciamus, inueniemus, rempublicam Romanam tunc temporis

 ciuili-

sunt, Gautier de Sibert in Diatr. cui titulus: *Examen de la Philosophie de Cicéron*, inserta *Mém. de l'Acad. d. Inscr.* XXXXI. p. 466. sqq. et in primis C. Meinersius, Vir Ill., in Or. elegantissime ac doctissime scripta *de philosophia Ciceronis eiusque in vniuersam philosophiam meritis*, quae exstat in *Opusc. philosophicis varii argumenti* (Lips. 1775.) T. 1. p. 274. Add. Middletoni *l. l.* T. IIII. p. 330. sq. ex vers. Seidel.

15) *Brut.* 42. Cf. quae egregie, vt omnia, hanc in rem obseruauit Chr. Garvius, Vir Celeb., *in den philosoph. Anmerkungen und Abhandlungen zu Cicero's Büchern von den Pflichten* T. I. p. 225.

16) *Brut.* 41. *pro Mur.* 11. *de off.* 2, 19.

ciuilibus dissidiis ac bellis mirum in modum conquassatam fuisse et labefactatam. Ac primum quidem Gracchanae Drusianaeque atque Apuleiae seditiones rempublicam conturbauere, quibus ea semina sparsa sunt, vnde bellorum ciuilium, Sullani, Mariani atque Cinnani formidolosa suscitata est flamma, quae ciuium sanguine restinguebatur. In tantis tenebris atque parietinis reipublicae omnia bonarum artium studia siluerunt. Forum moestum et vastatum, muta atque elinguis curia, fides venalis, iudicia dissoluta, perdita, nummaria. Sed non dilatabo orationem meam; etenim posset esse infinita, si mihi liberet commemorare illos turbines, illas procellas ac ciuiles dissensiones, quibus satis dolenter deplorandis alicuius eorum, qui tunc occubuerunt, opus esset ingenio. Ad Ciceronem, vnde deflexa est nostra oratio, reuertamur. Qui quidem quum omnia haec adspiceret, quid mirum, si eius animus, veterum lectione innutritus, ac fortissimorum virorum, quorum imagines et ad intuendum et ad imitandum expressas reliquerunt et Graeci et Romani scriptores, exemplis incitatus eo adduceretur, vt omnes curas, omnes cogitationes, omnes vigilias in eo collocandas esse putaret, vt strenuissimus libertatis vindex, humanitatis acerrimus propugnator, iustissimus caussarum patronus, improborum adcusator audacissimus atque fortissimus insontium defensor euaderet. Nihil enim pulcrius, nihil honestius, nihil dignius cogitari posse putabat, quam improbos adcusare et miseros calamitososque defendere 17). Quem quidem finem sibi propositum quo plenius adsequeretur, in

eo

17) *Diuinat. in Caecil.* 2, 20. 21. *Philipp.* 1, 3. *pro Cluent.* 57. In primis vero lectu dignissimus est locus, qui exstat *de Off.* 2, 14.

eo ſemper diligentiſſimam poſuit operam, vt et artem dicendi et iuris ſcientiam, ſine qua legitima defenſio vel adcuſatio, in foro inſtituenda, nullo modo ſuccedere poterat, arctiſſimo vinculo coniungeret 18). Quam ob rem, ne Themidis ſacra illotis manibus adtingeret, iam a paruis leges decemuirales, a quibus, tamquam publici priuatique iuris fonte, iuriſprudentiae ſtudium auſpicandum putabant veteres, edidicit 19), atque in ſcholis rhetorum, vt tam in defendendo, quam in adcuſando exerceretur, ſumma induſtria ſummoque

18) Diſtincta erant iis temporibus inter ſe iuriſconſultorum et patronorum munia, quamquam haud deerant, qui vtrumque ſumma cum laude factitarent, veluti M. Porcius Cato (*de orat.* 1, 37. et 3, 33.), P. Craſſus Diues (*de orat.* 1, 37. *Brut.* 26.), Q. Mucius Scaeuola pontifex (*Brut.* 39. et 40.), L. Craſſus (*Brut.* 38. 39. 40.) et Seruius Sulpicius (*Brut.* 41. et 42.). Noſtrum vero vtramque perſonam pari cum laude ſuſtinuiſſe, quemadmodum vniuerſum illud de oratore diuinum opus loquitur, ita ex clariſſimis ſingulorum locorum, vbi iis, qui perfecti oratores eſſe velint, iuris cognitionem eſſe neceſſariam ipſe profeſſus eſt, teſtimoniis abunde intelligitur. Vid. *ad Herenn.* 1, 12. *de Inuent.* 1, 5. *Orat. Part.* 28. *de Or.* 1, 5. 6. 8. 34. 41. *Or.* 3. 41. 43. *Brut.* 93. Hinc acerrime perſtrinxit cauſſarum patronos, qui huc atque illuc magna cum caterua in foro volitarent, praeſidium clientibus atque opem amicis et cunctis prope ciuibus lucem ingenii et conſilii ſui porrigerent, qui vero ignari plane legum in maiorum inſtitutis haeſitarent, ac, ſi qua de iure incideret dubitatio, ad ICtorum prudentiam confugerent, a quibus haſtas amentatas adciperent, quas oratoriis lacertis et viribus torquerent: *Topic.* 17. *de Orat.* 1, 57. Quae ICti et oratoris officia quamquam Corn. van Bynkershoek *Obſſ. iur. Rom.* 7, 6. ſub Imperatoribus coniuncta fuiſſe iudicat: tamen contrarium, de quo ex Quinctil. *Inſt. Orat.* 12, 3. nec non Iuuenal. 7, 123. eiuſque Scholiaſt. conſtare poterat, ſolidis rationibus euincit Io. Guil. Hoffmannus in *Praef. Aegidii Menagii Amoenitatibus iuris ciuilis praemiſſa.* Cf. Schultingii *Or. laud.* p. 345.

19) *de leg.* 2, 23. Liu. 3, 34. Tacit. *Ann.* 3, 25.

moque ſtudio verſatus eſt [20]). Poſteaquam verò in forum deductus erat, iuxta priſcum Romanorum morem ad Q. Mucium Scaeuolam augurem, virum iuris ciuilis intelligentia atque omni prudentiae genere conſpicuum ſe contulit, quem ſenem iuuenis ita ſectatus eſt, vt, quoad poſſet, ab eius latere numquam decederet, et, quae ab eo prudenter diſputata eſſent, ſedulo memoriae mandaret omnia [21]). Quo mortuo ſe ad Q. Mucium Scaeuolam pontificem adplicuit, qui quum ea aetate iuriſperitorum eloquentiſſimus putaretur [22]), Tullium in primis exemplo ſuo excitaſſe videtur, vt eloquentiam cum iuris ſcientia coniungeret, eamque indotatam atque incomitatam verborum dote locupletaret et ornaret [23]). Magni iſti viri, in quorum familia iuriſprudentiae laus erat hereditaria, et ex quorum ludo, tamquam ex equo Troiano, multi prodierunt Iureconſulti, quamquam nemini ſe ad docendum dabant, domi tamen in hemicyclio ſedentes aeque ac tranſuerſo foro obambulantes admittebant adoleſcentes diſcendi cupidos, vt, quid conſulentibus reſponderent, quas actiones, exceptiones et cautiones in quauis cauſſa commendarent, quibuſque rationibus in his omnibus vterentur, audirent, eaque omnia ſibi in futuros vſus enotarent [24]). Incredibilis tamen quaedam ingenii, quod ſibi plurima deberet, magnitudo

non

---

20) *de Orat.* 2, 24. et 30.

21) *Brut.* 26. et 89. *de Amicit.* 1. quem ad locum cf. Wetzel. p. 117. Plutarch. in *vita Cic.* c. 3. quum Ciceronem Philoni Academico operam nauaſſe commemoraſſet, haec addit: *ἁμα δε τοις περι Μουκιον ανδρασι συνων πολιτικοις και πρωτευουσι της βουλης, εις εμπειριαν των νομων ωφελειτο.*

22) *Brut.* 39.

23) *de Or.* 1, 55.

24) *Brut.* 89. *Or.* 11.

non magnopere deſideraiuit alterius in ſe erudiendo laborem et induſtriam [25]), ſed ipſa iuriſperitorum et prudentum de iure ciuili ſcripta et commentarios percenſuit, in iiſque quum in iuuenili tum in matura aetate ſingularem quamdam iucunditatem ac delectationem ſeſe reperiſſe teſtatum reliquit [26]). Sed non in patrio ſolum iure cognoſcendo ſubſtitit, verum etiam, quum ſtudiorum cauſſa Athenas, tamquam ad mercaturam bonarum artium, ſe conferret, ac totam fere Graeciam peragraret, omne ſuum ſtudium in Graecarum legum hiſtoria, ſummae prudentiae fonte vberrimo, nominatim Lycurgi, Draconis et Solonis inſtitutis percipiendis poſuit, ex iiſque, quod iuri Romano explicando maxime inſeruiret, depromſit [27]). Quantum autem iam ineunte aetate in iuris ſcientia profecerit, luculenter teſtantur, quos de inuentione ſcripſit admodum adoleſcens libros, atque orationes pro Quinctio et Sex. Roſcio Amerino habitae [28]), in quibus tot tantaque ſurgentis ac creſcentis in immenſum ingenii documenta deprehendebantur, vt quiuis facile poſſet iudicare, vnum e ſummis viris euaſurum illum, vel talem potius futurum, cuius ſimilem vix vlla praeteritorum ſeculorum aetas tuliſſet.

---

25) Ciceronem fuiſſe *αὐτοδίδακτον* ac propria virtute et *[illegible]* ad tantum faſtigium penetrauiſſe, egregie me docuerat *Boettigerus*, cuius ſummi viri pia memoria numquam ex animo diſcedet meo, in *Proluſione ad locum Cic. in Catilin.* 3, 8. 9. (Budiſſae 1791.) p. 17.

26) *de Orat.* 1, 43. 44. *de Fin.* 1, 4.

27) Cf. Middleton. *l. l.* T. I. p. 60. Attamen iam ante iter in Graeciam ſuſce[illegible]n plurimas Graecorum leges cognitas habuiſſe Tullium, patet ex libris de inuentione, in quibus multa, quae apud Graecos vigebant, inſtituta recenſet, vt 1, 33. 2, 23. 31. 32.

28) Vid. *Breuiarium vitae, actionum et ſcriptorum Ciceronis*, praemiſſum Bipontinae edit. T. I. p. LXVI. ſq.

III.

III.

Expoſuimus pro virium noſtrarum modulo, qua via ac ratione iuris peritiam omnino nactus ſit Cicero. Quae ſi quis rite perpenderit, quis eſt, qui ambigat, quin Tullius ciuilem prudentiam non extremis modo labris deguſtarit, verum, quemadmodum reliquas humaniores diſciplinas, ita et hanc ad vnguem calluerit? Attamen dici vix poteſt, quantopere inter ſe eruditi diſſentiant de Ciceronis iuriſprudentia. Fuerunt [29]), qui ideo, quod numquam ſe ICtum profeſſus ſit, nec de iure reſponderit, ICtis adnumerandum eſſe praefracte negarent [30]). Quorum vero iniquae ſubtilitati iam

29) Eorum anteſignanus eſt Corn. van Bynkershoek, qui (in *Praetermiſſis* ad *L.* 2. §. 46. *D. de O. I.* inſertis et ipſius Bynkershoekii *Opuſcc.* T. II. p. 60. ſqq. et Collectioni Vhlianae p. 284. ſqq.) magna id egit opera, vt Ciceronem ex albo ICtorum expungeret. Simile quid iam ante Bynkershoekium in mentem venerat Ant. Fabro in Libro *de error. pragmat.* Dec. 94. err. 9. et Vberto Folietae de *philoſophiae et iuris ciuilis inter ſe comparatione* Lib. I. p. 16. Eamdem ſententiam amplexi ſunt Io. Sam. Brunquellius in *Hiſt. iuris Rom.* c. 10. §. 24. et Eu. Otto in Lib. ſing. *de vita, ſtudiis, ſcriptis et honoribus Seruii Sulpicii* c. 4. §. 8. hic quidem, vt iam Craſſius *Praef. Spec. iurisprudentiae Ciceron.* p. II. not. 4. ſuſpicatus eſt, herois ſui, quem tunc laudabat, extollendi cauſa. Certe idem parum ſui memor in Diſſ. *de perpetua feminarum tutela* c. 1. §. 4. (repetita in *Diſſertatt. iur. publ. et priu.* p. 199.) in caſtra eorum, qui contrarias partes ſequuntur, tranſiliit, vbi *primas*, inquit, *teneat M. Tullius, diſertiſſimus inter ICtos orator, et IC[illegible] inter oratores eruditiſſimus.*"

30) Vt probetur, Tullium non fuiſſe ICtum, plerumque etiam ſolent adferre, quod non modo Pomponius, in *d. L.* 2. *de O. I.* Iuriſconſultorum recenſum agens, Ciceronem ſilentio praeterierit, verum etiam Q. Fuſius Calenus in Oratio-

iam dudum satisfactum esse ab iis, qui in Ciceronis patrocinio suscipiendo summa cum laude versati sunt, nemo est, qui nesciat 31). Suum cuique hac de re iudicium esto: hic tamen meminisse oportet eius, quod grauiter dixit Quinctilianus 32): *modeste et circumspecto iudicio de tantis viris pronuntiandum est, ne, quod plerisque accidit, damnent, quod non intelligunt.* Ego vero profiteri non vereor, in eam animum meum semper inclinasse sententiam, Ciceronem non suo tantum tempore iuris scientia inter primos potuisse censeri, sed et iurisprudentiae pomoeria haud parum protulisse. Aperte id

---

Oratione contra Ciceronem, atrae loliginis plena, quae apud Dionem Cass. Lib. 46. exstat, studia Ciceronis expresserit, nullam vero iuris scientiae mentionem fecerit. Pomponius autem *l. l.* eos saltem ICtos nominasse videtur, qui vel de iure responderunt, vel scriptis ad ius pertinentibus inclaruerunt, vel alio quocumque modo artem iuris professi sunt. Ipse etiam multos alios maximae auctoritatis ICtos omisit, atque memorias veterum ICtorum non adeo adcurate delineauit; cuius negligentiae exempla collegit Brokes in Diss. *de Pomponio, historiae litterariae ignaro* (Viteb. 1736.). Caleno apud Cassium quin nulla plane fides habenda sit, nemo dubitabit, qui intelliget, ex odio, quod erga Ciceronem Calenus susceperat, veritatem in ea oratione supprimi magis, quam confirmari.

31) Cf. quae monuerunt Guil. Budaeus *ad l. 1. D. de I. et I.* Guil. Grotius *de vitis ICtorum* Lib. 1. c. 9. Reinh. Bachouius *ad Ant. Fabri Error. pragmat.* Dec. 94. err. 9. Schultingius in *Or.* saepius laudata, Christf. Waechtlerus in *litteris, occasione Praetermissorum Bynkershoekii ad L. 2. D. de O. I.* scriptis, ipsiusque *Opuscc. rarior.* p. 726. sqq. nec non *Collectioni Vhlianae* p. 296. sqq. insertis, Brokes in Diss. *de Cicerone Iurisconsulto* §. 11. p. 15. Crassius *Praef. Spec. Iurispr. Ciceronianae* p. II. Bachius *Hist. iur. Rom.* p. 248. edit. recentiss. Oliuerius Diss. *de iurisprud. Cic.* in *Ciuilis doctrinae analysi philosophica* p. 97. sqq. et Püttmannus *Miscell.* c. 19. p. 143.

32) *Institutt. Orat.* X. 1.

id testantur luculentissima illa et clarissima, quae, quotiescumque Ciceronis opera euoluo, non sine magna animi delectatione animaduerto, ciuilis iuris vestigia, comprobant caussae ab eo oratae, declarant res in officio gestae. Quis vmquam tot priscarum legum de iure publico priuatoque nomina, quin et ipsa earum verba nobis conseruauit? quis illas omnes exactius ac pressius examinauit? quis earum sensum, rationem, vim dilucidius adeoque dignitatem clarius explicauit? Quidquid enim in legibus esset vel vtile et iustum, vel noxium et iniustum, noster peruestigauerat, quaeque ex iis probandae improbandaeue essent, probe perspexerat. Ac si quis quaerat, an iuris naturalis praecepta tenuerit, nonne testes locupletissimi praeter praeclarum *de legibus* opus 33) sunt aurei illi libri, quos *de officiis* elaborauit iam senex? Si quis roget, iurisne publici tum communis, tum patriae suae proprii, reique publicae gerendae prudentia calluerit, nonne ipsae respondent ingenuae, quas ad Atticum scripsit, epistolae? Sed quid opus est haec pluribus persequi? Hoc solummodo addam, posse summorum virorum opiniones, quamuis toto, quod aiunt, coelo diuersae videantur, facillimo artificio, si quid mihi cernere datum, conciliari. Tota enim lis potissimum versatur in vocabulo *ICti*. Hunc Bynkershoekius aliique, qui eius partes sequuntur, cum ipso Cicerone eum esse voluerunt, qui legum et ad respondendum et ad agendum et ad cauendum peritus sit 34). Inde non negant, Tullium excelluisse iuris

---

33) Quod librorum praestantissimorum consilium docte adumbrauit Christ. Aug. Güntherus, V. Ill., in Comm. *de lege naturae ex mente Ciceronis*, Lips. 1783. 4.

34) *de Orat.* 1, 48.

iuris scientia, negant tantum, eumdem fuisse *ICtum*. Neque nos hoc dicimus, idque iis lubenter largiri possumus, dummodo omnes in maxima iuris scientia Ciceroni tribuenda amice conspirent. Facile fuisset illi, qui a primo aetatis tempore iuri operam dederat, ostendere ac profiteri, se etiam ICti personam tueri posse, si curas reipublicae potuisset a se abiicere [35]). Quid? quod Quintus frater ipse illi aliquando persuadere voluit, vt, saluis muneribus publicis, statim se daret ad ius respondendum [36]). Ac consensisset adeo Cicero, siquidem nullum esset in experiendo periculum, nisi veritus esset, ne interpretatio iuris, etiamsi minus molesta propter laborem, auferret tamen ipsi tempora ad dicendi cogitationem destinata. Quam ob rem dist[illegible] eam, donec vacationem aetas ipsa foret adlatura [37]), et nihil praeclarius duxit neque honestius, quam honoribus et reipublicae muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, vnde sibi, si non populi et reges, at omnes sui ciues consilium expetant [38]).

---

35) In omnium ore sunt verba illa notissima, quae *pro Mur.* 13. occurrunt: *Si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moueritis, triduo me Iurisconsultum esse profitebor.* Ad quem locum commentatus est Ge. Richterus Or. *de stomacho Ciceronis in Iureconsultos*, inter Eiusd. *Orat.* (Norimb. 1638.) Dec. 1. p. 182. sq.

36) *de Leg.* 1, 4.

37) *de Orat.* 1, 45.

38) Eamdem diuersas virorum doctorum sententias conciliandi viam iniuit etiam Io. Luzac *Spec. acad. exhib. obseruationes nonnullas apologeticas pro ICtis Rom.* (L. B. 1768. 4.) c. 3. §. 15 — 17. p. 46. sqq.

IIII.

Veniamus nunc, praemissis, quae necessaria praemittenda putaui, ad merita Tulliana de iure ciuili in artem redigendo rite delineanda. Quae quidem si diligenter considerare velimus ac perpendere singula, animum potissimum ad iurisprudentiam, qualis Ciceronis aetate fuerit, aduertamus necesse est. Nam et hic vehementer commendanda est cautio, quam in arte critica obseruari suadet Io. Clericus [39]), dum „*oportet,*“ inquit, „*veluti nostrarum opinionum obliuisci, et quaerere, quid veteres illi magistri senserint, non, quid sentire debuisse nobis videntur, vt saperent.*“ Angustis autem admodum finibus id temporis circumscripta fuit iurisprudentia [40]), necdum tot tantasque subiit vicissitudines, ac postea sub imperatoribus illi adciderunt, quibus inane quantum oneris ac confusionis legum studio adcessit. Quum vero iureconsulti, siue erroris obiiciendi caussa, quo plura et difficiliora scire viderentur, siue, quod similius veri est, ignoratione docendi, saepe, quod positum esset in vna cognitione, id in infinita dispertiti fuerint [41]), non est, quod miremur, disciplinam ea aetate euasisse hiulcam et male cohaerentem, indigestaeque moli haud absimilem. Non defuere quidem ingenio maximi, arte vero rudes, vel sapientes potius, quam iureconsulti, qui, in cunis quasi vagiente iurisprudentia, quum legibus colligendis

39) *Art. Critic.* P. II. Sect. 2. c. 2. §. 7.
40) *de Orat.* 2, 32.
41) *de leg.* 2, 19. *de Or.* 1, 43.

gendis, tum principiis iuris ſtabiliendis laudabilem diligentiam adhiberent. Iam Papirius leges regias in vnum contulerat 42), Appius legis actiones conſcripſerat 43), Sextus Aelius Tripertita ediderat 44), quae iuris incunabula continebant, P. Mucius Scaeuola, M. Iunius Brutus et M'Manilius regulas iuris inter forenſem diſputationem excogitatas collegerant 45). Quin imo Q. Mucius ius ciuile primus conſtituerat 46), generatim illud in decem et octo libros redigendo, et mediam iuriſprudentiam, ſummis eius capitibus vitandae confuſionis gratia diſtinctis, ſolidius firmauerat 47); cuius ſtudii luculenta teſtimonia in fragmentis, ex libro ὅρων eiuſdem ICti in Digeſta tranſlatis, hodienum obuia ſunt. Sed hi quidem omnes ſaxa et materiam congeſſerant, aedificium ante Ciceronem exſtruxit nemo 48), a quo nouus quaſi incipit rerum ordo, dum ius

 ciui-

42) *L.* 2. §. 2. *D. de O. I.* Dionyſ. Hal. III. p. 178. ed. Sylburg.

43) *L.* 2. §. 36. *D. de O. I.* Plin. *H. N.* 33, 1.

44) *L.* 2. §. 37. *D. de O. I.*

45) Hoc ſenſu triumuiros, quos recenſuit Pomponius in *L.* 2. §. 39. *D. de O. I.* intelligendos eſſe *fundaſſe ius ciuile*, docuit Praeſes Illuſtris in *Praecognitis iuris Rom. priuati nouiſſimi*, c. 4. §. 25. p. 33. Cf. Franc. Car. Conradi Or. *de iuriſprudentia regulari Romanorum* (rec. Lipſ. 1762. 4.) p. 9.

46) *L.* 2. §. 41. *D. de O. I.* Gell. *N. A.* VII, 15. Coniectura ſi quid adſequi poſſet, profecto facile nobis perſuaſum haberemus, praeceptoris ſummi exemplo in primis adductum fuiſſe Tullium, vt de iuris ciuilis arte perficienda cogitaret.

47) Eu. Otto Lib. ſing. *de vita Seruii Sulpicii* c. 7. §. 2. in *Theſ. iur.* T. V. p. 1597.

48) Sunt quidem, qui Seruium Sulpicium, Ciceronis aequalem, idem ante Ciceronem praeſtitiſſe ſtatuant; velut Ge. Schubartus *de fatis iuriſpr. Rom.* Ex. 3. §. 8. et Brokes Diſſ. commem. *de Cicerone ICto* §. 8. Ac loquitur ſane

ciuile in formam artis redegit, et *συστημα* pulcerrimum concinnavit, in quo omnia, e principiis ſuis deducta, firmo nexu cohaererent. Deploranda ſane eſt rei litterariae iactura, quod ex illo libro, praeter verbula quaedam, quae Gellius 49) et Chariſius 50) ſeruauerunt, nihil nobis ſit reliqui. Quem niſi ita male habuiſſet iniuria temporum, plurima ſciremus cognitu iucundiſſima atque vtilitate fertiliſſima, quae nunc aeternae noctis tenebris ſepulta premuntur. Quemadmodum vero, qui in prima picturae cuiuſdam lineamenta incidunt, quamuis ex totius operis contemplatione illius pulcritudinem multo facilius eſſent perſpecturi, tamen vel e primis, quibus adumbrata eſt, lineis de totius picturae praeſtantia haud infeliciter iudicant, ita et nobis, quibus per fatorum iniquitatem

ſane Tullius in *Brut.* c. 41. de arte iuris, quae in Seruio maxima fuerit, aut verius vnica, tam magnifice, vt hoc de ſummo ICto iudicium vix conciliari poſſe videatur cum alia noſtri profeſſione (*de Or.* 1, 41. ſq.) qua necdum exſtitiſſe, qui ius artificioſe digeſtum generatim compoſuerit, dolet, optatque, vt aut ſibi, quod iam diu cogitauerit, tale opus perficere liceat, aut alius quiſpiam ſe impedito, ſuſcipiat. Quod profecto non optaſſet, ſi iam tum Seruius in eo genere excelluiſſet. Verum enimuero, ſi temporis rationes intueamur, et *Brutum* fere decennio poſt libros *de Oratore* a Cicerone ſcriptum eſſe recordemur, facile concordiam inter vtrumque locum ſic reſtituemus, vt, Ciceronem poſt libros *de Oratore* editos id ipſum tentaſſe, mox autem, quia ſe forte a Seruio, interea idem molito, ſuperatum intellexiſſet, conſilium rurſus abieciſſe, et opus infectum reliquiſſe, dicamus. Vt taceam, in *Bruto* ne ſatis quidem clare adfirmari, Sulpicium illud, de quo quaerimus, *ſcriptis* effeciſſe; quandoquidem ars *in homine* ſumma eſſe poteſt, etiamſi de ea ex litterarum monimentis non conſtet.

49) *N. A.* 1, 22.

50) Vid. *Fragmenta ex libris Ciceronis philoſophicis*, adiecta Edit. Bipont. Vol. XII. p. 307.

tatem non niſi σκιαγραφία ſupereſt [51], ex hac ipſa de eius ingenio ac doctrina, et, quod in prouerbio eſt, ex vngue leonem aeſtimare licebit. Prima illa lineamenta, quae pingui, quod aiunt, Minerua duxit ac deſignauit Tullius, quamquam ea irridere videtur eloquens ille, verum indoctus Antonius [52], ſi quis adſpiciat, quis eſt, qui non ſumma quadam perfundatur admiratione? Ac primum quidem conſtituto iuris ciuilis [53] fine, qui in legitimae atque vſitatae in rebus cauſſiſque ciuium aequabilitatis conſeruatione cernitur, omne ius ciuile digerendum cenſuit in genera, quae perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi membra quaedam diſpertienda, atque omnia, quae ſunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam quaeque vim habeant, exprimenda eſſe arbitratus eſt [54]. Breuis quidem eſt haec delineatio, ſed iuriſprudentiae, qualis tunc temporis erat, valde adcommodata, nec nos dubitare patitur Tullius, quin, ſi quis, quae breui complexus eſt, latius explicaret, perfecta ars iuris ciuilis euaſura ſit, clarior illa atque vberior, quam difficilis atque obſcura. Quae quidem omnia numquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi ad ea artem omnium artium maximam, quaſi

51) *de Or.* 1, 42.

52) *de Or.* 1, 58.

53) Cuius cognitionem quum Cicero a iuris pontificii ſtudio plerumque ſeiungere ſoleat, vt *Brut.* 42. *de leg.* 2, 18-19. veriſimile ſit, ad illud, non ad hoc rationem operis pertinuiſſe.

54) Quod Ciceronis conſilium adcurate expreſſit M. Aur. Galuanus *de vſufructu* c. 17. §. 3. dum argumentum libri in iis potiſſimum iuris praeceptionibus, quae, doctrinae gratia inuentae, definitionibus, diuiſionibus, methodicis diſpoſitionibus, aliiſque ſimilibus obſeruationibus conſtarent, verſatum eſſe monuit.

quasi lucem, adtulisset, Dialecticam puta, quae rem confusam secerneret, dissolutam diuulsamque conglutinaret et ratione certa constringeret. Inde recta partium dispositio, et iustus ordo, quo singula quaeque collocentur, inde vis argumentationis ac rationum pondus, inde etiam definiendi et diuidendi modus, qui in omni doctrinarum genere explicatu primus est. Sed de adumbratione huius operis haec quidem hactenus. Iuuat nunc, eandem exemplis aliquot e reliquis Tullianae eruditionis monimentis petitis illustrare. Quam in rem optima procul dubio disciplina est lectio *Topicorum*, ad C. Trebatium, ICtum eximium, scriptorum, quae tota in praeceptis differendi ad iuris quaestiones transferendis versantur. Sic, quale sit partitionum ac diuisionum genus, quod iuris artem ingrediatur, elegantissimis ipse exemplis *iuris ciuilis* et *abalienationis* declarauit 55). Definitionum quis modus esse debeat, *hereditatem* et *gentiles* subtiliter definiendo docuit 56). Quomodo argumentis dialecticis in iure vtendum sit, tum ibidem, tum alibi, maxime in libris *de inuentione* 57), per partes eundo demonstrauit. Quae singula, sicut axiomata iuris generalia, passim a Cicerone diligentius multo, quam ab aliis, inculcata, quale est illud: *nullam esse personam, quae ad vicem eius, qui e vita emigrauerit, propius accedat herede* 58), aut illud: *vnius pecuniae plures, dissimilibus de caussis, heredes esse non posse* 59), si vberius persequi vellem, vereor, ne tempus prius

55) *Top.* 5.
56) *Ibid.* 6.
57) V. g. *de Inuent.* 1, 13. 2, 4. 5.
58) *de leg.* 2, 19.
59) *de Inuent.* 2, 21.

prius, quam materia, deficeret [60]). Alia vero nobis restat quaestio, eaque grauissima ac difficillima, quam dirimere vix audeo, num scilicet ipse vnquam librum de iure ciuili in artem redigendo absoluerit Cicero. Quin ita sit, in dubium vocat Bynkershoekius [61]), quem vero grauissimis verbis reprehendit Bachius [62]). Absit a me procul, vt sanctissimas violem Bachii manes; attamen non possum, quin sententiae Bynkershoekii calculum meum adiiciam, ac mihi persuasum habeam, hunc librum a Cicerone ad vmbilicum numquam fuisse perductum. Idque quum coniectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. Ac primum quidem Quinctilianus [63]), cui maximam puto fidem habendam esse, disertis verbis dicit, eum aliqua de iure ciuili componere *coepisse*. Qui quidem locus nullo alio modo, si quid iudicare valeo, intelligi potest, nisi de hoc libro inchoato solum, non perfecto [64]). Tullium multa de iure ciuili in animo habuisse scribere, quorum initium factum sit hoc vno libro edito, vt Bachius opinatur, non satis constat, nec vllum omnino, in quo expresse id professus sit Cicero, reperi locum. Deinde vero in Ciceronis libris, quos matura aetate con-

---

60) Quaedam occupauit Oliuerius in *Diatr.*, quam aliquoties excitauimus, a pag. 99.

61) *Praetermiss. ad L.* 2. §. 46. *D. de O. I.* in *Opuscc.* T. II. p. 64. et in *Collect. Vbl.* p. 287.

62) *Hist. iur. Rom.* p. 247. ed. nouiss.

63) *Institt. Orat.* XII, 3, 10.

64) Hadr. quidem Turnebus *ad Quinctiliani d. l.* verba Fabii interpretatur de libris Ciceronis *de legibus* et *de republica*, qui tamen non magis de iure fuerunt, quam eiusdem argumenti Platonis. Cf. Luzac *Spec. acad.* supra laudatum c. 3. §. 17. not. 18. p. 49.

conſcripſit, ne verbo quidem huius operis mentio ſit. Denique adparet, eum voluiſſe primas illas lineas leuiter adumbratas latius explicare, dummodo paullum otii ſuppeditaret immenſa negotiorum moles. Iam vero ab illo inde tempore, quo primum ad rempublicam adceſſerat, cauſſarum defenſionibus, amicitiis et clientelis tuendis, inimicitiis propulſandis, ampliſſimis denique muneribus adminiſtrandis occupatus fuit; ſenem vero exceperunt turbulentiſſima reipublicae tempora, quibus animus noſter facile inducatur ad credendum, haud potuiſſe Tullium propter otii inopiam huic libro vltimam imponere manum 65).

Haec ſunt, quae in meam ſententiam breuiter adducenda putaui, certe non eo conſilio, vt, quorum aliter de hac re ſententia eſt, eorum auctoritatem infringere conarer, ſed vt, quae coniectura adſequutus fueram, virorum eruditorum iudicio exactius ponderanda relinquerem, quo modo optime cognoſcere poſſem, ſintne in his aliqua, quae vero eſſe conſentanea exiſtimentur, nec ne.

---

65) Quod etiam ſuboluiſſe videtur Eu. Ottoni in laud. Lib. ſing. *de vita Servii Sulpicii*, c. 6. §. 5. in *Theſ. iur.* T. V. p. 1591.

ERRATVM.

Pag. 9. lin. 5. pro: *primis annis*, lege: *primos annos*.

VIRO

VIRO

LITTERARVM AC VIRTVTVM LAVDE

FLORENTISSIMO

IOANNI GOTTHELF HORNEMANNO

S. P. D

CHRIST. GOTTL. HAVBOLD

Quod Quinctilianus verissime censuit, eum iam multum profecisse, cui Cicero valde placeat, id in TE *quidem,* NOBILISSIME HORNEMANNE, *totum conuenire, vel hic* TVVS *libellus planissime ostendit, e quo familiaritas cum principe Romanae eloquentiae, eruditionis atque venustatis tam arcte contracta elucet, vt eam in singulis doctissimae disputationis partibus, ne dicam, verbis, exprimere videaris. Quae quemadmodum iam sola et ad iustum studiis* TVIS *pretium statuendum, et ad maiorem indies de ingenii* TVI *excellentia diligentiaeque adsiduitate*

D 2 *spem*